SHADCHANUS
IN HALACHAH

SHADCHANUS IN HALACHAH

A comprehensive compilation of the halachos of the payment given to a shadchan.
Also includes fifteen real-life shailos and teshuvos regarding paying shadchanus.

By Rabbi Shlomie Dickman
with Rabbi Tzodok Katz

Elul 5777

FIRST EDITION
SEPTEMBER 2017

ALL RIGHTS RESERVED

Please send any
comments or questions
regarding this sefer to
asdickman1@gmail.com
or call (347) 439-3294.

Printed by:
Machon Aleh Zayis
(732) 513-3466

Distributed by:
Israel Bookshop Publications
(732) 901-3009

זכות לימוד התורה בספר זה
תעמוד לזכותו ורפואתו של אבי
ר' ברוך חיים
בן שיינא מרים דיקמאן נ"י
ישלח השי"ת את דברו
וירחם עליו במהרה
בתוך שאר חולי ישראל אמן

כולל אברכים טאראנטא
KOLLEL AVREICHIM OF TORONTO
INSTITUTE FOR ADVANCED JUDAIC STUDIES

515 Coldstream Ave.
Toronto, ON M6B 2K7
416 - 789-1853
Fax: 785-8243

בס"ד

הרב שלמה אליהו מילר
ראש הכולל

בס"ד

Yaakov E. Forchheimer
604 Sixth Street
Lakewood, N.J. 08701
(732) 364-4919

יעקב אפרים הכהן פארכהיימער
מו"ץ בק"ק
לייקוואוד יצ"ו

בס"ד

אודבר במרץ רמה (פלטר ויבא אורך) מדרונה שלום איזר רבי יוסי
בן [illegible] זלל"ה ימ"ש וכן זלל"ה
מה רוצה עושה מאורה שזה ועד אכשיו על הקבה עשה ומעלין ליונים הרע
של בעוני עלכן. ואחר אחשוך לכל דעיונין הוו המשך מבריאת העולם
דגלגלים מבריאה היום החזק, ולפי ליונין לא יהיה ליום להמלכן דבשימוש
הקור הראשון שברגע הקבה לא יהיה אין העונש על האדמה. לכן הקבה
מעלין ליונים כדי שיולדו בנים ובנות ועם למה מעלין הקבה ליונים עד סוף
כל הקורות כדי שלא יהיו בני אדם על האדמה.
נמצא שלשבנים העשים מלכתחה בראשונות ירושם שתבוא הבריאה לתכליתה.
הנה בא לפני מורי וחברים שלמה קרימאן שליט"א מחשבי הכולל של בית
מדרש גבוה יסוד סדרו Halacha ומ Shadchanus, ועיינ בו ומבואתי
שלמדו מסודר ביקו (על מחלוקת בבבא בתרא: דלה שהיו) כי עיקר הלימוד
והביאם קדרי הראשונים והשלם ועלה עד פוסקי זמננו, ובודאי לה יהיה למאלת
ולשלשה בו רושם הוזה הלימוד הגבו מכתשבת יקר) זלמד לא נהוקן לדון
בלה הלומדים עניני שדכנות וסדרותי
יה רצון מלפני שבעוני שיקבל הרב המאבר שליט"א בשמחה גדולה של
תורה כל ימיו ולמאר עוד ספרים חשובים כלה.
על כל בשורות אל החתונה יום גי לשלך פלטר מטות מסעי כבי תמוז תשעט
יעקב אפרים הכהן פארכהיימער

אברהם שפיצער
דומ"ץ
דקהל תולדות יעקב יוסף
דחסידי סקווירא - לעיקוואד

Rabbi Avrohom Spitzer
625 W. Kennedy Blvd.
Lakewood, N.J. 08701
(732) 961-9056

נס"ד

ט"ל אור תשע"ג

הנה בזו לפני ידידי הרה"ג ר' אברהם שלמה בייקמיין שליט"א ובהוה
לי את ספרו החדש אשר בו ביאור הדין הי"ל קו"ל שנו השקבלות
והיו ספרי נחוץ מאוד רבו אוהב שיש לו כלים שבכה הוא לו לגיל השקבים
וכבר הלהיבו הסוסים שיש ליבבי מאוד שיוכל לקבל שבו השקבין
אשר אין בזולתו ונמצינו עובה להאחבבי שליט"א אשר בירר לנו
הכ כסבו ברור ויפה, וכבי אותות גדולה ונאבה בספרין
הקודמים אשר נתנו לעולם לרבנין,

והלל בלה לברכו שיבבה עוד תורה מתוך הרוחת הבעת
בעזת נפש בלהורה ו פועל מאולתו תובה

אברהם שפיצער

TABLE OF CONTENTS

Introduction — The *Shadchan* and the *Shadchanus* Payment.....*3*
Chapter 1 — The *Shadchanus* Payment.....*17*
Chapter 2 — Who Is the *Shadchan*? Determining Who Receives *Shadchanus*.....*59*
Chapter 3 — *Shailos* and *Teshuvos* Real-Life *Shadchanus* Questions and Answers.....*99*
Appendixes.....*185*
מילואים.....*199*

Chapter 1

The Obligation to Pay a *Shadchan*.....*17*
Who Pays *Shadchanus*.....*19*
Sephardim and *Shadchanus*.....*21*
A Non-Hired *Shadchan*.....*22*
Relatives as *Shadchanim*.....*24*
The *Shadchan's* Fee.....*26*
Expenses Involved in Making a *Shidduch*.....*33*
Accepting *Shadchanus* That Is Not Owed.....*35*
Paying with Gifts.....*36*
Where One Family Cannot Afford *Shadchanus*.....*38*
Paying *Shadchanus* Using *Ma'aser* Money.....*39*
When *Shadchanus* Must Be Paid.....*39*
The Broken Engagement.....*42*
Reuniting a Broken Engagement.....*44*
Paying for an Unsuccesful *Shidduch*.....*46*
Paying for the Arranging of Dates.....*48*
When Parties of a *Shidduch* Live in Places with Different *Shidduch* Rates.....*49*
Shadchanus Earned on Shabbos, Yom Tov and Chol Hamoed.....*52*

Chapter 2

Multiple *Shadchanim*.....57
The *Maschil*.....58
Multiple *Maschilim*.....63
The *Maschil* Who Was Offered Extra *Shadchanus*.....65
The "Middle" *Shadchan*.....66
Different *Shadchanim* for Each of the Families.....68
Advising a *Shadchan* to Suggest a *Shidduch*.....69
Relatives Who Received *Shidduch* Ideas from Others.....72
Assisting a *Shidduch*.....74
A *Shidduch* without a *Maschil*.....79
A *Shidduch* without a *Gomer*.....79
Where the *Shadchan* Only Suggested
the *Shidduch* to One of the Families.....82
The Bombarding *Shadchan*.....83
Replacing a *Shadchan*.....86
Using Someone Else's *Shidduch* Idea.....89
The Restarted *Shidduch*.....90
Answering Questions Regarding *Shadchanus*.....93

Chapter 3

Good Idea!.....98
What's in a Name?.....102
Secret Admirer.....107
Righteous Gentile.....113
Numbers Game.....118
Mom and Pop *Shidduchim*.....124
When It Rains, It Pours.....129
Too Good to Be True.....133
A Bad Break.....138
Sweet Revenge.....143
Mix-Up.....148
Mistaken Identity.....155
Self-Interests.....162
Don't Be Nosey.....167
A *Yarei Shamayim*?.....174

SHADCHANUS IN HALACHAH

INTRODUCTION

The *Shadchan* and the *Shadchanus* Payment

The following is a compendium of the halachos of *shadchanus* — the payment that is given to a *shadchan* upon the successful completion of a *shidduch*. An understanding of the nature of the role of the *shadchan* will better enable us to appreciate the age-old institution of paying *shadchanus*.

The *Shadchan*

Jewish familial and communal living requires the services of a host of individuals. The *rosh yeshivah* guides us, and the *rav* answers our *shailos*. The *shochet* provides us with kosher meat, the *sofer* writes our tefillin and mezuzahs, and the *rebbi* teaches our children Torah. The *gabbai* arranges our *tefillos*, and the *ba'al korei* reads the weekly Torah portion for us. All of these (and many others that are not listed here) are the *oskei b'tzorchei tzibbur* — those who involve themselves in communal needs.

Does the *shadchan* belong on this list as well?

Unlike most of the service providers listed above, a *shadchan* needs no schooling, training, or certification before rendering services. *Shadchanim* are not voted in, or even appointed — anyone can "*rehd* — suggest" a *shidduch*. That being the case, a successful *shadchan* may be unlearned, and may even lack the qualifications and temperament of someone whom we would naturally call upon to service the *klal*. It is also noteworthy that all of the *oskei b'tzorchei tzibbur* on the above list are men,

whereas a *shadchan* can be a woman, as well as a man.*

So, is a *shadchan* merely a societal necessity, or a higher calling?

It is the latter, to be sure. Man or woman, learned or unlearned, professional or amateur, a *shadchan* is indeed an *oseik b'tzorchei tzibbur*. *Shadchanim* generally do their work *b'emunah*, and with the proper sense of reverence for their contribution in enabling the founding of a *bayis ne'eman b'Yisroel*.

Gedolei Yisroel

Rabbi Yonah Lansdorfer (author of *Shu"t Meil Tzedakah*) writes, "The custom of the earlier generations was that only *talmidei chachamim* were [the people's] *shadchanim*."[1] Indeed, no less a *gadol* than the Maharil (Moreinu Harav Yaakov Moellin; the leader of German Jewry in the fifteenth century) sustained himself from the income he received for arranging *shidduchim*. "The bulk of the Maharil's personal sustenance came from the payments he received as *shadchanus*."[2]

*Note, regarding the halachos and *minhagim* of *shadchanus*, there is no difference between a man and a woman *shadchan*. Technically, a woman *shadchan* is called a *shadchanis*/*shadchanit* or, in Yiddish, a *shadchanteh*. For the sake of simplicity, this *sefer* will use the term "*shadchan*" for both men and women.

---

1. הובא בספר הנהגות צדיקים (ח"א עמ' קצא אות כח). וכתב, לדעתי נהגו כן משום שצריך ליזהר מאד שלא יגזמו בדבר ושלא ישקרו ח"ו.

2. מנהגי מהרי"ל (הל' חנוכה ס"א).

The Steipler Gaon would say that *shadchanus gelt* is "kosher *gelt*,"[3] presumably because it's earned in a most righteous occupation. It is told that the Maharal of Prague would purchase his *daled minim* exclusively from monies of *shadchanus*, paid to him for the *shidduchim* that he personally arranged. By using this money the Maharal felt assured that he would fully satisfy the requirement of "*lachem*" (complete ownership) that is necessary for that mitzvah.[4] The same is said regarding the Chofetz Chaim.[5]

The Chasam Sofer once busied himself with someone's *shidduch* on Erev Yom Kippur. He later explained that he felt he was undeserving to daven on behalf of Klal Yisroel, and that the lofty mitzvah of arranging a *shidduch* would grant him extra merit.[6] It is well known that the Chazon Ish would often assist people by arranging their *shidduchim*.[7]

Following Hashem's Ways

The *Sefer Pachad Yitzchok*[8] qualifies the arranging of a *shidduch* as a mitzvah. The *sefer Givat Shaul*[9] notes that Hashem Himself was the world's first *shadchan*, for He arranged Adam and Chavah's *shidduch*. Based on this, the *Shu"t Haravaz*[10] states, "From here we can learn a facet of *derech eretz*: even

3. ספר מעשה איש (ח"א עמ' רטו).
4. ספר הליכות ישראל (הקדמה ד"ה וידוע).
5. ספר אוצר מנהגי נישואין (עמ' פז).
6. ספר דלתיך דפקנו (חלק פניני המשמר עמ' ו)
7. ראה בספר מעשה איש (ח"א עמ' ריב, ח"ב עמ' קנח, ועוד).
8. ספר פחד יצחק (לריר"ח לאמפרונטי, עמ' עו, ערך זיווגים).
9. ספר גבעת שאול (לר"ש מורטירא, פרשת תרומה, ריש עמ' עג).
10. שו"ת הרב"ז (ח"ב סי' סא).

the *gadol hador* should not shy away from playing the role of a *shadchan*. To the contrary, by doing so, he is doing a mitzvah, namely, the mitzvah of *v'halachta b'derachav*, which mandates that we act in accordance with Hashem's *middos* and actions."

The *Ravaz* understands this concept from the following *Chazal*. The Gemara (*Berachos* 61a) expounds on the *pasuk* (*Bereishis* 2:22), *...and He brought her to the man*. "Said Rabbi Yirmiyah ben Elazar, 'This teaches us that Hashem acted as a *shushbein* for Adam Harishon.' " The Midrash (*Bereishis Rabbah* 18) teaches this as well: "*and He brought her to the man*. Says Rabbi Eliezer, 'How good is it for the villager when the King Himself is his *shushbein*!' "

A *shushbein* is generally understood to mean an escort, or a helper, who accompanies a groom on the day of his *chuppah*. However, the *Ravaz* proves that there are two meanings to the term, and that in the above passages, *shushbein* means the *shadchan*. Hashem acted as the *shadchan*, and we must follow in His ways.

The well-known *midrash* (*Vayikra Rabbah* 10:1) teaches that even after *ma'aseh Bereishis*, Hashem did not stop arranging *shidduchim*: A Roman noblewoman once asked Rabbi Yosi bar Chalafta, "From then [the creation of the world] until now, what does Hashem involve Himself in?" Answered the sage, "He arranges marriages."

In truth, the nature of arranging a *shidduch* is referred to in the Gemara (*Shabbos* 150a) as *"cheftzei Shamayim* —

Heaven's interests." This is the basis for the ruling in *Shulchan Aruch* (*O"C* 307:7) that on Shabbos, "It is permitted to discuss *cheftzei Shamayim*, such as… arranging children's *shidduchim*."

Only through a *Shadchan*

If arranging a *shidduch* is a mitzvah, it would seem that a person should try to arrange his own *shidduchim*, as per the rule, "*mitzvah bo yoseir m'b'shlucho* — it is better to do a mitzvah oneself, than to send a *shaliach* to do it."[11] However, when it comes to *shidduchim* this is not the case. The mitzvah itself entails sending a *shadchan* to arrange the *shidduch*. The *Imrei Emes* learns this from the Torah's narrative of Yitzchok Avinu's *shidduch*. The Torah tells us that Avraham Avinu sent Eliezer to arrange the *shidduch*, and he did not go himself.[12]

The *Sfas Emes* also taught that *shidduchim* should be arranged specifically through a *shadchan*. One time, the *Sfas Emes's* brother, Rabbi Shimon Alter, approached the *Sfas Emes* to suggest a match between their children. The *Sfas Emes* did not want to hear of the *shidduch*, since it was not initiated through a *shadchan*. The *Sfas Emes* said, "The Midrash teaches us that when Hashem approached the nations of the world directly to arrange a 'match' between them and the Torah, He was not successful, *kaviyachol*. But when He sent Moshe Rabbeinu as a *shadchan* to arrange the match with the Bnei Yisroel, the *shidduch* went through!"[13]

---

11. קידושין (דף מא.).

12. ספר אמרי אמת (ליקוטים, אירוסין ד"ה למה).

13. ספר שיח שרפי קודש (ענינים שונים, ערך שידוכים אות ח).

Moshe Rabbeinu — Klal Yisroel's *Shadchan*

The *Sfas Emes's* remark is based on the teachings of *Chazal*, who compare *Ma'amad Har Sinai* to a *chuppah*, and Moshe Rabbeinu to a broker, or a *shadchan*, who brought about the "marriage" between Hashem and Klal Yisroel.

The Midrash (*Devarim Rabbah* 3:12) says: "Hakadosh Baruch Hu said to him, 'You were the *sarsur* between Myself and My children. You broke the *luchos* — now you replace them!'"

The term *sarsur* means a middleman, or a broker. The Midrash is teaching us that Moshe brokered a "deal" between Hashem and Klal Yisroel, namely, the giving over of the Torah in the form of the *luchos*. And, as mentioned above, *Ma'amad Har Sinai* is also likened to a *chuppah* between Hashem and Klal Yisroel; thus, Moshe Rabbeinu was Klal Yisroel's *shadchan*.

The Tashbetz[14] writes that many of the *minhagei Yisroel* that we find applying to marriage are learned from *Ma'amad Har Sinai*. Accordingly, the *Sefer Hamatamim*[15] writes: "The source for the *minhag* that a young man does not approach a prospective *kallah* directly, but rather sends his proposal through the agency of a *shadchan*, is this: we find that the marriage bond between Klal Yisroel and Hashem was effected through the agency of Moshe Rabbeinu."

---

14. ספר תשב"ץ קטן (אות תסה). הקידושין הראשונים של יצחק ורבקה שנעשה ע"י שליח.

15. ספר המטעמים (ערך חתן וכלה אות ס). וכתב שם עוד טעם, שכן מצינו אצל

Sechar Shadchanus

The above *midrash* also provides us with the Aggadic basis for the law of paying a *shadchan* for his services: "Hakadosh Baruch Hu said [to Moshe], 'When you made the arrangement with Israel, I gave you your payment — a shining countenance….'"

The Midrash is referring to the "gift" that Moshe Rabbeinu received when he came down from Har Sinai — *keren ohr panav*, the skin of his face radiated light (see *Shemos* 34:29).

Shu"t Machaneh Chaim[16] takes this a step further and says that the payment of *shadchanus* is a *chiyuv d'Oraisa* — a biblical requirement: "It is a travesty for people whom Hashem has graced with an abundance of blessing to fail to show *hakaras hatov* for His goodness [and to pay the *shadchan*]… for the *sechar sirsur* (brokers' fee) is *d'Oraisa*, as per *Chazal's* teaching that the radiance of Moshe's face was his *sechar sirsur*…."

Segulah for Success

Far from being a simple and mundane act of payment for services rendered, giving *shadchanus* is known to also be a wondrous *segulah* for the success of the *shidduch*. On the other hand, failure to fulfill one's obligation of *shadchanus* can have terrible repercussions, and cause a lack of *shalom bayis* in the new couple's home, or even cause them to go childless.[17]

---

16. שו"ת מחנה חיים (חו"מ ח"ב סי' טו ד"ה ואחת).

17. תשובות והנהגות (ח"א סי' תשלו, ח"ג סוף סי' תנז).

Reb Mendel was a descendent of the great tzaddik, Reb Uri of Stralisk. At the *tena'im* of Reb Mendel's son, the Belzer Rebbe, Reb Yosef Dov, was present. The Rebbe asked for the *shadchan* and told him, "Do not waive your right to ask for *shadchanus*!" Then, turning to Reb Mendel, he said, "You are a Stralisker *einekel*. The Tzaddik of Stralisk was very particular to make sure to pay *shadchanus*, and he would say that paying the *shadchan* is a *segulah* to have good children!"[18]

However, there are documented stories of couples who did not pay *shadchanus*, and who suffered from childlessness for many years. When seeking the counsel of *gedolim,* these couples were told that their problem arose from the fact that they did not pay their *shadchanim*.[19]

Rav Dov Kahane, *rav* of the Arlington community in Lakewood, New Jersey, related the following story. Reb Kahane's mother was once the *shadchan* for the daughter of a wealthy man. The girl was already 28 years old, and the wealthy man had promised her the grand sum of $5,000 for her *shadchanus*. However, when the couple became engaged, and the time came to pay, Mrs. Kahane was given only $1,000 (which was the accepted amount at the time), and never received the rest. The young couple had no children for many years.

When relating the story, Rav Kahane would explain this phenomenon based on the Gemara (*Sukkah* 29b): "Four things

18. ספר אמרי קודש השלם (ערך נישואין אות פח ובהערות שם).

19. ספר תולדות יעקב (עמ' שכא), תשובות והנהגות (ח"א סי' תשלו).

cause the loss of the holdings of the businessmen… and the withholding of a worker's wages." What are the "holdings" in the "business" of a marriage? *Shalom bayis* and children.

Rav Kahane went on to say, "I asked my mother if she was still expecting to receive the remaining promised amount, and she replied in the negative. I said, 'If so, why should the young couple suffer so?' I asked my mother to be *mochel* the excess *shadchanus*, and to clearly verbalize her *mechilah*, which, of course, she did. Within the year, the couple was blessed with a baby, and went on to have a large, beautiful family."[20]

The *Shadchanus* Payment

Notwithstanding its Aggadic import, and the spiritual weight that it carries, how is the *shadchanus* payment viewed in halachah? Is it just a gift to express appreciation for a job well done? Is it an understood gratuity that the *shadchan* can expect? Or is it a required payment?

For some, the answer to this question is somewhat clouded, because of the diverse range of people who engage in *shidduchim*: from the *shadchan* whose sole *parnassah* is found therein, and who states a clear monetary arrangement at the outset; to the humble Torah scholar who *rehds shidduchim* on the side, with the unspoken but implicit intent to support his learning; to the housewife, whose sole motivation is to see the child of her friend or relative happily married.

---

20. מעשה זו שמעתי אישית מהג"ר דוב כהנא שליט"א.

Oftentimes, even among *shadchanim* themselves, there are differences in their attitudes and expectations regarding *shadchanus*, and in their understanding of the halachos thereof.

The information presented here, as we outline the halachos and *minhagim* of giving *shadchanus*, will, *b'ezras Hashem*, answer the above questions, and many more.

Note: when questions regarding *shadchanus* arise, there are often multiple factors involved, and, therefore, should be discussed with a *rav* before deciding how to procede.

Introduction to the *Shadchan's* Work

The *shadchan's* goal is to bring two "sides" (i.e., the family of a boy and the family of a girl, and the boy and the girl themselves) to the mutual agreement to marry. The steps that the *shadchan* takes to achieve that goal can vary, and depend largely on the societal norms of any given community, and of the era. The following is an outline of what a *shadchan* does nowadays in the general *litvishe* community.

The *shadchan's* job can be broken down into several steps:

Suggesting the *shidduch* (known in Yiddish as "*rehding*" [lit., "speaking"] a *shidduch*):

- The *shadchan* approaches one side, and suggests a name for them to look into. (The boy's side is usually approached first, often without the girl's side knowing about the suggestion, although the same steps apply equally if the girl is approached first.) The boy's

side may ask the *shadchan* to help them with their investigation of the compatibility of the suggestion.

- If he elicits an agreement from the boy's side, the *shadchan* approaches the girl's side with the suggestion.
- If the girl's side agrees, the *shadchan* arranges for the two sides to meet, in order to further consider the *shidduch*. (This entails arranging dates for the boy and girl to meet, and may also include arranging meetings between the two sets of parents.)

Coordinating the *shidduch:*

The following two steps may occur one before the other (in either order), or simultaneously:

- The *shadchan* sets up the times of phone calls or meetings, discusses the impressions and feelings of both sides after each meeting, and counsels the boy and the girl throughout the dating process.
- The *shadchan* brokers the monetary arrangements, and any other issues that may arise, between the parents of the boy and the parents of the girl.

Oftentimes, at an advanced stage in the dating process, the two sides agree to "drop the *shadchan*" and to communicate with each other directly.

As with any other brokering process, some of these steps — especially the first step of suggesting a name — may be done informally, by a friend or family member who is not an official

shadchan. If the two sides deem it necessary, they may request a professional *shadchan* to coordinate the *shidduch*.

In addition, nowadays, in some *shidduchim* the specific monetary arrangements are considered of secondary importance, and are only discussed after the engagement, or as the *shidduch* is close to completion. The two sets of parents will often come to terms themselves, without the help of the *shadchan*.

SHADCHANUS IN HALACHAH

CHAPTER ONE

The *Shadchanus* Payment

The Obligation to Pay a *Shadchan*

One is obligated to pay a *shadchan* upon the successful completion of a *shidduch,* just as one is obligated to pay any other broker.[1] This obligation can be enforced by *beis din*.[2]

The *shadchan* must be paid even if no wages were stipulated in advance.[3] Even a good friend who suggests a *shidduch* is entitled to get paid, and we do not assume that because he is a friend he did it as a favor.[4] (Regarding relatives, see pg. 24.)

A *shadchan* is entitled to his wages even if the *shidduch* process went smoothly and did not require much effort on the part of the *shadchan*.[5] At first glance, it may seem unfair to pay a significant sum of money for a minimal amount of work. However, the payment given to *shadchanim* is also intended to compensate them for their efforts with *shidduchim* that were ultimately unsuccessful.[6]

---

1. הרמ"א (חו"מ סי' קפה ס"י) כתב: השדכן הוי כמו סרסור. והוסיף הלבוש: ודין סרסור יש לו.

2. פשוט ע"פ הרמ"א ולבוש הנ"ל, וכן כתבו בשו"ת מים רבים (ח"ד חו"מ סי' כז ד"ה ולכן) ושו"ת עדות ביהוסף (לר"י אלמושנינו, ח"ב סי' לה).

3. ע"פ הרמ"א (חו"מ סי' רסד סוף ס"ד), וכן כתבו בשו"ת משפט צדק (ח"ג סי' עא), חכמת שלמה (חו"מ סי' קפה סוף ס"א), ספר פני הבית (דף צה טור א), שו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' קב, קד), שו"ת לבושי מרדכי (חו"מ מהדו"ק סי' טז ד"ה ולענין), שו"ת דובב מישרים (ח"א סי' מב ד"ה עכ"פ גם), שו"ת אגור באהלך עולמים (ניימאן, חו"מ סי' לא).

4. חכמת שלמה (חו"מ סי' קפה סוף ס"א), וכן מבואר בכמה פוסקים דאף קרוב מקבל שכר, וכמו שיתבאר לקמן. (ועיין מש"כ בזה בספר פתחי חושן, שכירות פ"ח סוף הע' ע).

5. שו"ת מהרי"א הלוי (ח"ב סי' קיא סוד"ה מכתב), שו"ת עדות ביהוסף (ח"ב סי' לה), ספר נחפה בכסף (ח"ב חו"מ סי' יז ד"ה ולכן נראה), שו"ת שמחת כהן (לרבי רחמים ח"ח הכהן זצ"ל, חו"מ סי' פד ד"ה אבל הנראה), והגהות הגרש"ק גראס (בספר השידוך עמ' רכו).

6. ספר משפטיך ליעקב (ח"ט עמ' רסד ד"ה עוד).

The obligation to pay a *shadchan* applies to a second marriage just as it applies to a first marriage.[7]

A nonprofessional *shadchan* is also entitled to *shadchanus*.[8] He should be paid the full amount of money that is usually given for *shadchanus*. One may pay him less if the custom in that particular place is to pay a nonprofessional *shadchan* less than a professional one.[9]

Even if the *shadchan* waited a long time before demanding payment, he may collect it at any time. The fact that he delayed requesting his payment is not an indication that he intended to work for free. If there is clear evidence that the *shadchan* did not intend to charge for his services, there is no obligation to pay him.[10]

[We will see below, there are many instances where the halachos of *shadchanus* depend on the *minhag* — the common custom — of that community.[11] It is important to note that

7. שו"ת מהר"ש (ח"ה סי' נג), שו"ת משנה שכיר (ח"א חו"מ סי' כד), ספר בתים לבדים (פ"א סע' נא, פ"ב סע' כו), ועוד. ולענין שיעור דמי השדכנות, לקמן (עמ' 30-31) יתבאר שעל שידוך שהוא יותר קשה [כגון שאחד מהם בעל מום] זכאי ליותר דמי שדכנות, ולכאורה [בדרך כלל] זה שייך כאן. וכעין זה כתב הגרש"ק גראס (בספר השידוך עמ' רלו).

8. שו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' קב ד"ה וראיתי), שו"ת ישכיל עבדי (ח"ה חו"מ סי' ל ס"ב), הליכות ישראל (סי' כז). והיינו בזמנינו שנהגו כן, אבל בימי הראשונים לא נהגו כן, כמבואר בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס שנת כת"ר, סי' שח), עיי"ש.

9. ספר משפטי התורה (ח"ב סי' לא הע' א).

10. פתחי חושן (שכירות פ"ח סע' לד), הליכות ישראל (סי' כז), הג"ר שלמה עמר (קובץ זכור לאברהם גל' ה, חלק שו"ת עמ' קסז), ומקור הדברים בשו"ע (חו"מ סי' צח ס"א). אמנם ראה מש"כ בזה בשו"ת מעין אומר (ח"י פ"ה ס"י), ובספר משפטיך ליעקב (ח"ב סי' כו אות א).

11. והמקור לזה בירושלמי (ב"מ פ"ז ה"א): אמר רב הושעיה, זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה.

minhag is defined as something that is done by a significant majority of people in a particular place or community, **and** is well-known and accepted as being the common practice of that place.[12] If a place has a certain *minhag,* one must follow the *minhag*. One who does not wish to abide by the *minhag* must stipulate this in advance with the other parties involved.]

Who Pays *Shadchanus*

The general custom is that the parents of the *chassan* and *kallah* pay the *shadchanus*. Since this is the custom, the *shadchan* expects — and is entitled — to get paid from them and is considered to be working for them. Therefore, many *poskim* rule that if the parents refuse to pay *shadchanus*, the *chassan* and *kallah* are not responsible to pay it.[13] Nevertheless, if the couple

12. ראה בספר בית ראובן (ח"ב סי' ג) באורך בגדר מנהג המקום. וראה מש"כ בזה בספר אבן יעקב (ח"א סי' לא הע' מח).

ומ"מ אפילו אם אחד מן הצדדים לא יודע מהמנהג, מ"מ צריכים לנהוג כן, וכמ"ש בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' כט) וז"ל: אבל מנהג שאינו מתנגד לדין אלא אדרבה הדין נקבע בכל מקום ומקום על יסוד המנהג שנהגו שם בזה, אפילו ידעינן בודאי שלא ידע ממנהג המקום, דנין דינו כפי מנהג המקום. ועכ"פ בדבר שידוע לכל שתליא במנהגא, וכגון שכירות פועלים, שידוע לכל שאין מנהג כל המקומות שוה כי יש מקומות שהפועלים נשכרין בג' ויש מקומות שנשכרין בד', בכל כה"ג כשבא לעיר ושכר פועלים ולא התנה, בודאי אדעתא דמנהגא נחית וסבר וקיבל אפילו לא ידע מנהגם.

13. ספר ערך ש"י (חו"מ סי' קפה ס"י ד"ה שדכן), שו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ג סי' רסז ד"ה וזאת לדעת), הגר"י בעלסקי זצ"ל (תשובה בספר ישמח לב, סאוויץ, ח"ב עמ' תקא אות יח), ועוד. ואמנם בערך ש"י כתב ב' טעמים, א' שסתם דעת השדכן להפרע מהאב כנהוג, וב' משום שאין לבן ממה לשלם עד שיקבל הנדוניא שהוא אחר החתונה וכבר עבר זמן התשלום. ולפי הטעם השני, אם יש לחתן ממון של עצמו, י"ל שצריך לשלם. אבל בספר תיווך ושידוך בהלכה (פ' יד ה"י) כתב, שהערך ש"י כתב טעמו השני רק להוכיח מזה שאין דעת השדכן על הזוג, אך בזמנינו פשוט שדעת השדכן רק על ההורים, ולכן הדין כן אפילו אם יש לזוג ממון משלהם.

והנה, בשו"ת אבני נזר (חו"מ סי' לו)

has the means to pay the *shadchan*, they should go beyond the letter of the law and pay *shadchanus*.[14] If the *chassan* or *kallah* is an orphan, or if they are not in close contact with their parents, and they took care of the *shidduch* themselves, then it is their obligation to pay the *shadchanus*.[15] If other relatives of the *chassan* and *kallah* dealt with the *shidduch,* these relatives are responsible to pay the *shadchanus*.[16] Older singles who are financially independent and dealt with the *shadchan* on their own, must pay the *shadchanus* if their parents do not pay it.[17]

כתב: זה פשוט שחיוב שדכנות חל על החתן והכלה כי להם עשה הטובה, רק שהמחותנים משלמים עבורם, עכ"ל. אבל אף לדבריו, כתבו כמה פוסקים (ספר הליכות ישראל ס"ג, וספר פתחי חושן, שכירות פ' יד הע' ג, ועוד) שאחר שכבר נהגו שהאב משלם, שוב החיוב הוא על האב ולא על הבן. אמנם בספר משפטי שלמה (ח"א סי' לח ד"ה בסי' ג) מפקפק על דברידם, ועיי"ש מה שהשיב אליו בעל הליכות ישראל. וראה בקובץ המאור (גל' תסה עמ' פג).

ובספר ישמח לב (סאוויץ, ח"א עמ' שדמ אות ב) הביא תשובה מהגר"נ קרליץ שכתב שאם אין ההורים משלמים חייבים בני הזוג לשלם מדין "נהנה", וכן כתב בספר אבן שהם (וינמן, סי' לז אות יא). והביא בספר ישמח לב (עמ' שס אות ט) בשם הגר"ח קניבסקי, שכתב שהחיוב לשלם הוא על מי שהתעסק עם השדכנים. וכן הובא בשם הגר"מ פיינשטיין (ספר ישמח לב, ח"ד עמ' שפג). והגר"ש קמנצקי (הובא בספר ישמח לב, ח"ד עמ' שכא) כתב שהחיוב הוא על ההורים וגם על הזוג.

14. הגר"י בעלסקי זצ"ל (תשובה בספר ישמח לב, סאוויץ ח"ב עמ' תקב), ספר מנחת צבי (ח"א סי' יט אות ט).

15. ספר פתחי חושן (שכירות פ' יד הע' ג ד"ה ופשוט), הגר"י בעלסקי זצ"ל (תשובה בספר ישמח לב, סאוויץ ח"ב עמ' תקב), ספר מנחת צבי (ח"א סי' יט אות ח), ספר השידוך (פ' יז סע' יב), ספר תיווך ושידוך בהלכה (פ' יד ס"ט).

16. כן נראה משו"ת מהר"י אלגאזי (אה"ע סי' כג), וכן כתב בספר פתחי חושן (שכירות פ' יד הע' ג ד"ה ופשוט). וכתב שם, שאם אינם משלמים, אז החתן והכלה חייבים לשלם. וראה בספר תיווך ושידוך בהלכה (פ' יד הע' ח) שמפקפק עליו לפי המציאות היום שאין ליתומים שום שייכות בעניני ממונם, אא"כ יש קרן בשביל היתומים, דאז בודאי צריכים לשלם ממנו.

17. ע"פ נטעי גבריאל (פ' לח ס"ה), ספר השידוך (פ' יז סע' יב). וכן מסתבר ע"פ הטעמים שכתב הערך ש"י (הובא לעיל בהע' 13). וראה מש"כ בזה הגר"י בעלסקי זצ"ל (תשובה בספר ישמח לב, סאוויץ, ח"ב עמ' תקא אות יח).

It happens occasionally that as a *shidduch* is close to being finalized, the parents do not approve of the *shidduch* and discourage — or even forbid — their son or daughter from going through with the *shidduch*. Despite the parents' objections, the children decide to get married. When this occurs, it is questionable whether the parents have to pay *shadchanus*, since they did not want their son or daughter to accept this *shidduch*. Perhaps the *chassan* and *kallah* are also not required to pay, since the *shadchan* did not expect to be paid by the young couple, but by their parents. In this case, a *rav* should be consulted as to who must pay the *shadchanus*. If the *shadchan* continued working on the *shidduch* with the children after the parents stated their objections to it, the children are certainly obligated to pay the *shadchan*, since he expected them to pay him his fee.[18]

Sephardim and *Shadchanus*

The custom in many Sephardic communities is that a *shadchan* is not paid, rather *shidduchim* are made purely for the mitzvah's sake.[19] Therefore, in these communities there is no obligation to pay *shadchanus*.[20] If an Ashkenazi *shadchan* makes the *shidduch* of a Sephardi from one of these

18. ע"פ מש"כ בספר תיווך ושידוך בהלכה (פ' יד סע' יד-טו). וכתב שם, שחייב הזוג לשלם דמי שדכנות משלם, וגם את החלק שעבור ההתחלה, ולענ"ד צ"ע בזה.

19. והא דמותר לבני אשכנז לקבל שכר עבור מצוה, כתב בשו"ת הרב"ז (ח"ב סי' סא אות ב) משום ששכר בטלה הוא נוטל.

20. משנת הגרי"ש (נישואין, פ"א סי' מד), תשובות והנהגות (ח"א סי' תשלו), ספר שו"ע המקוצר (ח"ו סי' רה הע' סו), הג"ר שלמה עמר (קובץ זכור לאברהם גל' ה, חלק שו"ת עמ' קסז).

communities, he is not owed *shadchanus*. This is because the recipients of the *shadchan's* service do not usually pay for this service.[21] This applies only if the Ashkenazi *shadchan* approached the Sephardim and suggested the *shidduch* for them. If the Sephardim asked the Ashkenazi *shadchan* to find a *shidduch* for them, the Sephardim are obligated to pay him *shadchanus*.[22] If a Sephardi *shadchan* makes a *shidduch* for Ashkenazim, they must pay him, since their custom is to pay for this service.[23]

A Non-Hired *Shadchan*

If a *shadchan* coordinated a *shidduch* without being asked to do so, he must nevertheless be paid.[24] This is based on the halachic concept known as "*yored l'sedai chaveiro*" (lit., one who descends into his friend's field). The halachah of "*yored*" states that if a person entered his friend's field and improved it without the friend requesting him to do so, the friend is obligated to pay him the amount he benefitted from the person's work if the following two conditions are met: The improvements he introduced are things normally done to this field, and the work he performed is something that people usually pay for.[25] This rule is not limited to land; anyone who provides a service that people usually pay for, must be paid for the benefit he provided. Thus, if a non-hired *shadchan*

21. משנת הגרי"ש (נישואין, פ"א סי' מו).
22. מנחת צבי (ח"א סי' יט אות י), משנת יהושע (נישואין, ח"א פ"ג סע' כא).
23. משנת הגרי"ש (נישואין, פ"א סי' מה).
24. ביאור הגר"א (חו"מ סי' פז ס"ק קיז, וסי' קפה ס"ק יג). וראה שו"ת חלקת יואב (חו"מ סי' ט ד"ה ולפמש"כ).
25. שו"ע (חו"מ סי' שעה).

coordinates a *shidduch* in a community where *shadchanim* are usually paid, one must pay the *shadchan* for the benefit he received from his services.[26]

Although even a non-hired worker or *shadchan* must be paid, there are numerous halachic differences between a hired and non-hired worker. However, according to many *poskim*, a non-hired *shadchan* usually attains the status of a hired *shadchan* at some point during the *shidduch* process. This happens in one of two ways: (1) The families involved in the *shidduch* express their agreement to proceed with the *shidduch*.[27] (2) The families ask the *shadchan* to perform some task for them in connection with the *shidduch*.[28] If either of these occur, the *shadchan* is now, according to many *poskim*, considered a hired *shadchan*. Therefore, in most cases a non-hired *shadchan* has the status of a hired worker, at least during the later stages of the *shidduch*. The halachos presented in this *sefer* assume that a *shadchan* is always considered a hired worker. Cases in which the halachah is different for a non-hired *shadchan* will be noted in the footnotes.

26. רמ"א (חו"מ סי' רסד סוף ס"ד).

27. בשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' קג ד"ה וכמה) כתב: כשדיבר עם כל צד והם השיבו לו על דבריו, י"ל דזה הוי כאילו היו מצוים אותו לעשות השתדלות בהדבר, עכ"ל. וכעין זה כתבו בספר משפטי שלמה (ח"א סי' לח ד"ה והנה לפ"ז), ספר משפטי התורה (ח"ב סי' לא סוף הע' ג), ספר חוקי חיים (פרידמאן, שידוכים, פ"ג הע' כב ד"ה ונראה), ספר שושנת ישראל (נישואין פ"ג סע' ט).

28. שו"ת משנה שכיר (ח"א חו"מ סי' כד ד"ה ואענה), שו"ת להורות נתן (ח"י סי' קכב), ספר משפטי התורה (ח"ב סי' לב ס"ח), ספר ויברך דוד (ענייני נישואין, סי' רב), ספר פועל אמת (עמ' קח), ספר תיווך ושידוך בהלכה (עמ' קצ ד"ה אמנם לכאורה), נטעי גבריאל (שידוכים פ' לז ס"ו), שיעורי ליל שבת (רוזין, עמ' יא הע' כב), וכן מצדד הגר"ח אבערלאנדער (קובץ אור ישראל, גל' א עמ' קלד הע' 5, וגל' כא עמ' ק).

[The concept of *yored* and the status of a *shadchan* are discussed at length in the Hebrew *Miluim*, pg. 197.]

Relatives as *Shadchanim*

Parents of one side who suggest a *shidduch* to the other side are not entitled to *shadchanus*, even if no other *shadchan* was involved in the *shidduch* process. They are not viewed as a third party serving as a broker; rather they are one of the parties of the *shidduch* making a deal with the other side.[29]

Some *poskim* rule that close relatives of the *chassan* and *kallah*, such as brothers, sisters or grandparents, are also not entitled to *shadchanus* from either of the two families. We assume that these people did the work as a favor for their relative and did not intend to get paid.[30] If this close relative

29. כן פסקו בספר חוט שני (מזוזה, עמ' רצב אות ו), פסקי דין - ירושלים (דיני ממונות ובירורי יוחסין ח"י עמ' רמא), ספר השידוך (פ' טז ס"ז), ובספר חוקי חיים (פרידמאן, שידוכים, חלק שו"ת סי' ט), על פי שו"ת חוט השני (ס"ג). וכן כתבו בספר משנת הגרי"ש (נישואין, פ"א סע' מג), וספר מנחת צבי (ח"א סי' יט אות יח), וכעין זה כתב בשו"ת פרי אליהו (ח"ג סי' צא) [לגבי סרסור].

אמנם, באמת י"ל שאינו מוכח משו"ת חוט השני הנ"ל, דשם מיירי באופן שהשדכן מסר ההצעה לקרובה של הכלה, ולכן י"ל דהוי כאילו מסרה לכלה ואין הקרוב אלא כיד ארוכה שלה, שמשום כך השדכן מסר ההצעה להקרוב, אבל באופן שהרעיון היה [למשל] של אבי הכלה, י"ל שנחשב לשדכן, לכל הפחות לקבל דמי שדכנות מהצד השני, כיון שעשה להם טובה במה שסידר שידוך בינם ובין בתו [שהרי עמה עיקר השידוך], ודו"ק. ודומה הדבר למישהו שמתקשר למזכירה של אדם במשרד שלו ונותן לה פרטים על שידוך עבור בתו של בעל הבית, והיא מוסרת לבעל הבית את הפרטים, שבודאי אין המזכירה נחשבת שדכנית ע"י כך. משא"כ אם המזכירה מציעה לבעל הבית שידוך מעצמה, בודאי שמקבלת דמי שדכנות. [וכן מסתבר לגבי אפוטרופוס של יתומים, וראה בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חו"מ סי' ט אות ה ד"ה ועוד)]. (ועיין בשו"ת כסאות לבית דוד ח"ב סי' נ, ושו"ת קנין תורה ח"ב סי' קא).

30. בשו"ת אגודות אזוב מדברי (חו"מ סוף סי' כא) כתב דאח לאחיו דומה לאב לבנו שאין להם דמי שדכנות ומצוה קעבדי. וכן דעת הגר"נ קרליץ (הובא

stated in advance that he expects to be paid, then he must be paid. If after the *shidduch* was completed the relative claims that he did expect to get paid and the families believe him, they must pay him, even though he did not state it in advance.[31] However, other *poskim* disagree, and maintain that brothers and sisters of the *chassan* and *kallah* are no different than any other relative. Thus, these close relatives must be paid *shadchanus* even if it was not stipulated in advance.[32]

Other relatives are generally entitled to *shadchanus*.[33] For example, if the *kallah's* uncle was the *shadchan*, he is entitled to

בלקט שאלות המצויות, ח״ב עמ׳ יט אות ט), וכן כתב בספר תיווך ושידוך בהלכה (ריש עמ׳ רעא). ויש להביא סמך לזה משו״ע (חו״מ סי׳ רפז ס״א) וסמ״ע (ס״ק ב), עיי״ש.

31. כן פסק הגר״נ קרליץ (הובא בלקט שאלות המצויות, ח״ב עמ׳ יט אות ט), וז״ל: אם האחות אומרת שמלכתחילה נתכוונה ע״ד לקבל כסף, המוציא מע״ה, ואם מאמינים לה צריכים לשלם. (וראה מש״כ בקובץ הישר והטוב גל׳ טז עמ׳ רב).

32. בפתחי חושן (שכירות פ׳ יד הע׳ ג ד״ה כתב בפת״ש) כתב שאח יכול להיות שדכן [כל שיש לזוג אב או אם והוא אינו העוסק בכל עניניהם במקום ההורים]. וכן דעת הגרי״ש אלישיב זצ״ל (הובא בקונ׳ אשרי האיש על שידוכין, עמ׳ ז ס״ט), וכן כתב בספר השידוך (פ׳ טז ס״ח). וכן בשו״ת לבושי יו״ט (ח״ד סוף סי׳ יט) מבואר שגם אחי הזוג בכלל שאר קרובים. וכן נראה מסתימת הפוסקים, שכמה ספרים דיברו בענין קרובים ולא חילקו ביניהם. ובשו״ת חוט השני (סי׳ ג) מבואר דאף גיס של הזוג יכול להיות שדכן [אם הוא אינו העוסק בכל ענייניהם במקום ההורים]. וראה בספר משפטי התורה (ח״ב סי׳ לא ס״ג), ספר שיעורי ליל שבת (רוזין, עמ׳ כב-כג), ספר משפטיך ליעקב (ח״ה עמ׳ רפז, ח״ט עמ׳ רסה ד״ה ונשאלתי), ספר חוקי חיים (פרידמאן, שידוכים, פ״ט ס״ה), וקובץ הישר והטוב (גל׳ טז סוף עמ׳ ריז).

33. כן מבואר בשו״ת חוט השני (ס״ג), וכן בשו״ת מהר״ם מינץ (סי׳ עד, ב אות נח סוד״ה ומה וד״ה גם מה) [שפוטר ליתן לקרוב רק משום שלא עשה פעולה גמורה], וכן כתבו בשו״ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חו״מ סי׳ ט סוף אות ה) [ובלבד שעשו שדכנות גמורה], שו״ת שאילת שלום (מהדו״ת סי׳ פב), שו״ת מהרא״י מזינקוויץ (סי׳ קלה), משנת הגרי״ש (נישואין, פ״א סע׳ מג), פתחי חושן (שכירות פ׳ יד הע׳ ג ד״ה כתב בפת״ש), וספר תיווך ושידוך בהלכה (ריש עמ׳ רעא). וכן מדייקים האחרונים משו״ת נודע ביהודה (מהדו״ת חו״מ סי׳ לו ד״ה והנה), [אבל בשו״ת ויען דוד (חו״מ סי׳ רלט ד״ה אך) כתב לדחות את הראיה, עיי״ש].

shadchanus. If a girl is an orphan and her uncle deals with her *shidduchim* as parents normally do, he is viewed as the principal party of the *shidduch* and is not entitled to *shadchanus*.[34]

It can happen that the families bring a close relative in to the *shidduch* process to help complete the *shidduch*, but not because his assistance is needed, rather because the families want to deprive the real *shadchan* of his rightly deserved wages. In order to prevent people from cheating *shadchanim* out of their *shadchanus* in this manner, some communities instituted *takanos* that relatives do not get any *shadchanus* when they only assisted in the completion of the *shidduch*.[35] However, some *poskim* rule that if the relative is a professional *shadchan,* he should be paid.[36]

[Regarding relatives who received *shidduch* ideas from friends and passed them along to the parents of the *chassan* or *kallah*, see pg. 72.]

The *Shadchan's* Fee

As with any employer-employee relationship, it is best that the *shadchan* and the families stipulate in advance what the *shadchan's* wages will be. This helps avoid disputes from arising later on.[37] Indeed, in Eretz Yisroel, it is the common

34. ע"פ שו"ת חוט השני (ס"ג).

35. תקנות ועד הד' ארצות, הובא בספר עטרת צבי (לרצ"ה מווילנא, חו"מ סי' קפה ס"ק יז), ובפתחי תשובה (שם ס"ק ג), וכמו שביאר הדבר בשו"ת שאילת שלום (מהדו"ת סי' פב). וראה מה שמסתפק בזה הגר"ע איגר זצ"ל (בספר מאורן של ישראל ח"ב עמ' תכ), ומש"כ בזה בשו"ת מהרא"י מזינקוויץ (סי' קלה).

36. ספר שלחן העזר (סי' ג ס"א ס"ק ח). אבל ראה בספר תיווך ושידוך בהלכה (סוף עמ' רעא) מה שמפקפק על זה.

37. כתב החפץ חיים (בספר אהבת חסד ח"א סוף פ"י בהג"ה): כל אדם שמבקש לאדם אחר שיעשה לו איזה פעולה בשכר, יקצוב עמו המקח תחלה, דאי

practice of many *shadchanim* to stipulate their wages in advance. However, in America this is generally not done. Nevertheless, a family that cannot afford to pay the minimum amount that is typically paid for *shadchanus*, should make sure to arrange a reduced rate with the *shadchan* in advance. If they fail to make a prior arrangement and then do not pay the minimum *shadchanus*, they will have transgressed the many prohibitions associated with not paying one's worker.

If the families did not set a specific payment amount with the *shadchan*, they must pay the amount typically given for *shadchanus* in that place.[38] However, in many communities there is no standard amount that is usually paid; rather, people pay different amounts within a certain range. In these places, one is only required to give the lowest amount within that range.[39] Even if most people give the higher end of the range,

לאו הכי עלול מאד להיות גזלן ועושק שכר שכיר וכו', ומצוי מאד שאחר הפעולה יש ויכוח בין האומן והבעל הבית בענין תשלום השכר וכו'. עכ"ל. וראיתי מי שכתוב בזה דברים חריפים, וז"ל: אף שבכל האומנים, החכם עיניו בראשו וקובע מראש מחיר, לפלא בעיני שלא נזהרים בכך לפני שמתחילים לקבל הצעות מהשדכן, עד שנהפך הדבר ל"בושה" לדבר מראש על מחירו. לא פלא שפורצים סכסוכים, ויכוחים, ואף הרבה דיני תורה, בקשר לתשלומי שדכנים, ובעיקר בענין גובה התשלום. דברי החפץ חיים [הנ"ל] אינם שונים לגבי סייד, צבעי, חייט, קבלן - ושדכן.

וכן הסכימו עמי שני מורי הוראה מובהקים.

38. ערוך השולחן (חו"מ סי' קפה סע' יג), שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סוף סי' ח), שו"ת מנחת יחיאל (ח"ב סי' ד אות ב), ועוד.

39. ע"פ שו"ע (חו"מ סי' שלב ס"א). ובים של שלמה (ב"ק פ"י סי' לט) כתב: אם היה בא דין לפני, הייתי חוקר בעיר, שישלם לפי הפחות אשר הנהיגו שדכנים אחרים בתוך העיר, עכ"ל. וכן כתבו בשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' קג ד"ה ועתה), והג"ר שלמה עמאר (קובץ זכור לאברהם גל' ה, חלק שו"ת עמ' קסה). וראה בספר וישב משה (זורגר, סי' לח אות ג).

one may still give the lowest amount of the range,[40] provided that a significant minority of people give that amount.[41]

It is important to note that the usual price — or range of prices — for *shadchanus* often depends on the type of *shadchan* one is hiring. For example, a professional *shadchan* may be paid significantly more than a non-professional one.[42] Furthermore, even amongst professional *shadchanim*, payment amounts may vary; for example, a more experienced and successful *shadchan* may receive more *shadchanus* than a

40. כתב הריטב"א (ב"מ דף עו. ד"ה לא צריכא), שאפילו אם רוב פועלים נשכרים בסכום גבוה ורק המיעוט נשכרים בפחות, מ"מ אין הולכים בממון אחר הרוב. והובאו דבריו בקצות החושן (סי' שלא ס"ק ג). וכן מבואר בש"ך (חו"מ סי' שלב ס"ק יז) וסמ"ע (שם ס"ק יא). וכן בצמח צדק (ב"מ דף עו) מדייק כן מהרמ"א.

41. היינו דלענין שלא להוציא ממון הולכים אחר מיעוט המצוי כנגד הרוב, אבל אם רובא דרובא נשכרים בסכום הגבוה ורק מיעוטא דמיעוטא נשכרים בפחות, אף בממון הולכין אחר הרוב, ואין מתחשבים עם מיעוטא דמיעוטא [כן משמע בהגהות מרדכי (כתובות, פ' יא רמז שח), וכן כתבו בים של שלמה (ב"ק פ"ג אות א ד"ה וגם), שו"ת מהר"י בן לב (ח"ב סי' פב ד"ה ועל מה, ח"ג סוף ס"ג), שו"ת חוות יאיר (סי' קו), ספר גט פשוט (כלל ב סוד"ה ומנא), גינת ורדים (לפמ"ג, כלל סא ד"ה התנאי הג'), שו"ת נחל יצחק (סי' מו אות ג ענף ב, סי' סא אות ב ענף ד), חידושי רבי בונים איגר (סי' יב ד"ה ובלאו הכי), ערוך השלחן (חו"מ סי' רפד ס"ז), שו"ת תורת חסד (או"ח ס"א אות ה ד"ה ומפאת), ועוד, וכן מבואר בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סי' מא ד"ה ולכן הנכון), וראה שו"ת צור יעקב (ח"א סי' צו ד"ה והנה לע"ד)]. [ועיין בספר שערי תורה (ח"ג כלל יא פרט ו אות כה), אבל לפי דברי הערה"ש, תורת חסד, ואגרות משה הנ"ל נדחו דבריו, עיי"ש].

ובשו"ת נחל יצחק, שו"ת תורת חסד ושו"ת אגרות משה מבואר, דכל שהוא מיעוט שאינו מצוי נחשב למיעוטא דמיעוטא והולכים אחר הרוב, וכן יש ללמוד מדברי המהרש"א (חולין סוף דף יא.). [וגדר מיעוט המצוי ומיעוט שאינו מצוי נתבאר במקומות אחרים, כגון בהלכות טריפות ובהלכות תולעים, ואכמ"ל].

וכשיש לנו ספק אם יש מיעוט המצוי, כתב בשו"ת נחל יצחק (שם ד"ה והנראה) שחייב לשלם כפי הרוב.

42. ספר משפטי התורה (ח"ב סי' לא הע' א), קונ' שושנת ישראל (נישואין פ"ג ס"ט).

אולם לכאורה אין זה שייך בשדכן שדינו כיורד (ראה במילואים, עמ' 197),

less experienced one. Each *shadchan* is entitled to the standard pay based on his level of expertise.[43]

To determine the normal amount of *shadchanus* in any given place, one must also take into consideration the type of people hiring the *shadchan*. Generally, the amount paid by people of means is higher than what is paid by people who are less wealthy.[44] For example, in some communities, families of limited means pay a minimum of $1,000; wealthier families give at least $1,800; and extremely wealthy families pay at least $2,500. One determines the normal amount of *shadchanus* he must give based on which category he belongs to. It is important to note that over time many people of each category may begin giving more than the minimum of their group. When the vast majority of people in a category have

שהרי ביורד משלמים עבור ההנאה, ולגבי ההנאה של הצדדים אין נפק"מ אם היה שדכן מקצועי או לא [אא"כ השידוך נגמר רק מכח הנסיון שלו כשדכן], וכעין זה כתבו בספר דבר למשפט (שכירות פועלים סי' יא אות ד ד"ה אך), ובספר תיווך ושידוך בהלכה (עמ' רב ד"ה וברור), והגר"מ משולמי (קובץ תל תלפיות גל' סו עמ' קמד ד"ה תשובה: עיין).

43. שו"ת מהרשד"ם (חו"מ סוף סי' שלה), פתחי חושן (שכירות פ"ח הע' יא), ספר דבר למשפט (שכירות פועלים סי' יא אות ד). וראה כעין זה בשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' קג ד"ה שלישית).

42). אך לענין שדכן יורד, ראה לעיל (הע'

44. מילתא דמסתבר הוא שיש לחלק בין סוגי האנשים, ואם דרך העשירים לשלם יותר כל העשירים חייבים בכך, שהרי אם הוא היה רוצה לשכור פועל ולקבוע לו שכרו מראש, היה נדרש לתת סכום זה המקובל אצל אנשים כמהו, ומאי דאמרינן שדעת בעל הבית על שער הזול, היינו על שער הזול שדרך אנשים כמהו לשלם. וכן בתשובות והנהגות (ח"ג סי' תנז אות ד) כתב: ואם הצד עשיר, יש לו לשלם כפי המנהג במקומו. וכן כתב בשו"ת וישב משה (סי' מד אות ד ד"ה ועוד), וכן בשו"ת משנה שכיר (ח"א חו"מ סי' כד ד"ה עכ"פ, וד"ה כללו) כתב שעשיר משלם כפי ראות בית דין, ועיי"ש (ד"ה ועיין) בטעם הדבר.

increased the amount of *shadchanus* they give, one may no longer pay the lowest amount, but must pay at least what a significant minority of the group is paying.[45]

It is actually an age-old tradition for wealthier people to pay more *shadchanus* than people of limited resources. In many cities in pre-war Europe the custom was to pay *shadchanus* based of the amount of the dowry. The *shadchanus* payment was calculated as a certain percentage (usually between four and six percent) of the higher of the two dowries promised to the couple. The two families would then each pay half of that amount. This system was used to ensure that wealthier people paid more *shadchanus* than poorer people.[46]

In Europe, if the two families lived far away from each other, a higher percentage of the dowry was given for *shadchanus*. This was because the *shadchan* needed to travel in order to communicate with both sides, so more time and effort was required to coordinate the *shidduch*. Additionally, the *shidduch* itself was less likely to be successful since the families were situated so far from each other. For overcoming this extra difficulty the *shadchan* received extra *shadchanus*.[47]

45. ראה לעיל (הע׳ 41).

46. כן ביאר בשו״ת מהר״ם בריסק (ח״א סי׳ סז ד״ה וי״ל).

47. פתחי תשובה (אה״ע סי׳ נ ס״ק טז) בשם ספר חוקי דרך, ערוך השולחן (אה״ע סי׳ נ סע׳ מב, חו״מ סי׳ קפה סע׳ יג). ועיין מה שכתב בזה בשו״ת אפרקסתא דעניא (ח״ג סי׳ רסז ד״ה והנה עיקר), שו״ת פקודת אלעזר (לעוו, חלק השו״ת סי׳ קסח ד״ה ומה), שו״ת קנין תורה (ח״א סי׳ ל סוף אות ה), ושו״ת אמרי אברהם (אנגלרד, סי׳ נה).

A contemporary application of this halachah would be in a situation where the *shadchan* had to work harder than is usually necessary for a particular *shidduch*. For example, the *chassan* or *kallah* had a certain physical deformity or a complicated family background. In this case, the family for whom extra work was necessary should pay the *shadchan* a higher amount of *shadchanus* than is normally paid.[48] So too, if a *shidduch* is made between two families from different countries, the *shadchan* should be paid extra for making a *shidduch* that was less likely to succeed.[49]

Of course, if there is any dispute between the *shadchan* and the families (for example, if they disagree about how much should be paid,[50] or if they disagree as to whether the *shadchanus* was already paid[51]), a *rav* or a *beis din* should be consulted in order to resolve the dispute.[52]

48. שו"ת וישב משה (סי' לח אות ג ד"ה ועוד), ספר משפטי התורה (ח"ב פ' לא ס"ו) [אך כתב שם (ס"ז) שיש מקומות שלא נהגו כן], ובשו"ת אמרי אברהם (אנגלרד, סי' נה) כתב שכהיום [בא"י] בכל עסק שדכנות מעריכים ומתפשרים על שכר השדכנות לפי הטרחא שהיה בו.

והנה, לפי מש"כ בערך ש"י (אה"ע סוף סי' נ ד"ה בעבוה"ג) היו צריכים ב' הצדדים לשלם התוספת חצי-חצי, עיי"ש, אבל נראה שהיינו רק כשמוסיפים משום ריחוק הצדדים, שהוא דין בשניהם שקשה לזווגם, משא"כ היכא שאחד מהם בעל מום. וכן שמעתי שנהגו שרק צד הבעל מום מוסיף לדמי השדכנות, וכן כתב בספר משפטי התורה (שם ס"ח).

49. ע"פ שו"ת קנין תורה (ח"א סוף סי' ל), עיי"ש ודו"ק.

50. ואם הוא במקום שאינו ידוע ואין מנהג קבוע, והצדדים רוצים ליתן כפי המנהג במקום הזול, והשדכן מבקש כפי מקום היוקר, נראה בודאי דמספק אין לגבות אלא כבמקום הזול [שו"ת מי יהודה, חו"מ סי' ה סוד"ה והנה בעיקר].

51. ראה מש"כ בזה בקובץ על יד (גל' יד עמ' נד אות י).

52. בתשובות והנהגות (ח"ג סוף סי' תנז) כתב: ראוי לשאול רב ולשלם על פיו כשיש בזה ריב.

If, when the *shidduch* process commenced the families and *shadchan* did not discuss a specific amount that the *shadchan* would be paid, but they agreed that he would be paid the "going rate," some *poskim* rule that the families can pay the lower end of the normal range of *shadchanus*.[53] Other *poskim* rule that the *shadchan's* payment should be the midpoint of the standard range of *shadchanus*.[54] For example, if people usually pay between $1,000 and $2,000, the families should pay him $1,500.

If at the outset of the *shidduch* no fee was agreed upon, and after the *shidduch* was completed the *shadchan* demanded an unreasonable fee, claiming that he always receives more than the normal rate (or more than the lower end of the normal range), the families are not required to pay the higher price.[55] If in the middle of the *shidduch* process he notifies the families of his higher price and they continue utilizing his services, they must pay for the rest of the work based on his higher price. However, they may pay for the work until that point based on the customary rate.[56]

In a place where the common practice is for the *shadchan* to state his price after the *shidduch* is completed and people

53. ט"ז (חו"מ סי' שלב סוף ס"ד), ערוך השלחן (שם ס"י), וכן כתב האולם המשפט (שם סוף ס"ד) בשם הריטב"א.

54. קצות החושן (סי' שלא ס"ק ג) ומנחת פתים (שם ס"ג) בשם הרמב"ן והרשב"א.

55. ע"פ הש"ך (חו"מ סי' שלב ס"ק ה). וכן פסקו הגר"נ קרליץ (הובא בלקט שאלות המצויות, ח"ה עמ' לב) קונ' שושנת ישראל (נישואין פ"ג ס"ט). וראה בספר משפט הפועלים (פ"ד הע' יא).

56. ספר השידוך (פ' יז ס"ה).

pay him that amount (as is commonly done with doctors and dentists), the families must pay the *shadchan* his usual price even if he did not state the price in advance.[57] Similarly, if the families knew that this particular *shadchan* charges more than the minimum amount, they must pay him his normal fee.[58] Additionally, if the families told the *shadchan* they will "pay him well," some *poskim* rule that they must give more than the normal amount.[59]

Expenses Involved in Making a *Shidduch*

A *shadchan* is entitled to his full wages even if he incurred no expenses while making the *shidduch*.[60]

If a *shadchan* incurred expenses in the process of coordinating a *shidduch* that was ultimately successful, he is

---

57. ע"פ ספר דבר למשפט (שכירות פועלים סי' יא אות ד ד"ה וכ"ש), ספר מנחת צבי (ח"ב סי' ג אות ה), משפט הפועלים (פ"ד הע' יא ד"ה אלא), ודברי הגרי"א הכהן (בספר משפט הפועלים עמ' תפז אות ג). אך לענין שדכן יורד, ראה לעיל (הע' 42).

58. ע"פ פתחי חושן (פ"ח הע' יא). אבל בספר משפט הפועלים (פ"ד הע' יא) כתב: וצ"ל שגם הפועל יודע שבעה"ב יודע מזה, דאי לאו הכי עדיין היה לו לפועל להתנות, עכ"ל.
ויש לעיין בזה, מה הדין אם בשעת תחילת השידוך לא ידעו מזה, ובאמצע השידוך נודע להם שהשדכן לוקח סכום גבוה מהרגיל.
ואם ידוע שהוא לוקח יותר מפחות שבפועלים, אך לא ידוע בדיוק כמה הוא לוקח, ולמעשה הוא לוקח הרבה יותר ממה שהם שיערו שמסתמא הוא לוקח, אולי צריכים לשלם את הכל, דהיה להם לברר מקודם מה שכרו, וצ"ע.
ולכאורה כל זה אינו אלא בשדכן פועל ולא ביורד, וכנ"ל (הע' 42).

59. פתחי חושן (פ"ח הע' יא). וז"ל: נראה שאינו נותן לו כפחות שבשכירות, ועכ"פ צריך להוסיף לו יותר משאר פועלים, ואפשר שצריך לתת לו כמעולה שבשכירות, עכ"ל. אבל שמעתי לפקפק על זה, דכיון שאין זה פסיקה ברורה, לכאורה אינו חל כלל, וצ"ע.

60. שו"ת יד אליהו (ר"א מלובלין, סי' עד ד"ה ואעפ"כ, וד"ה ומטעם), והובאו דבריו בספר שער אשר (קובו, ח"ב בקונ' מטה אשר, על הטור סי' רסד אות ל).

not entitled to get reimbursed (in addition to the standard *shadchanus*),[61] unless the custom in that place is to reimburse for these expenses.[62] Some *poskim* rule that if the *shadchan's* expenses exceeded the amount normally given for *shadchanus*, he is paid for his expenses and does not receive the standard *shadchanus*.[63]

A *shadchan* who incurred expenses in the process of coordinating a *shidduch* that ultimately was not successful is generally[64] not entitled to reimbursement.[65] If it was stipulated in advance that the *shadchan* would be reimbursed for his expenses, he should be paid for any expenses that are normally incurred when coordinating a *shidduch*.[66]

---

61. שו"ת חוות יאיר (סי' קנד).
אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ריז) כתב: לענין ההוצאות, אם בא ממקום אחד לשני [והיו לו הוצאות בזה], אם צד אחד ביקש ממנו להתעסק בשידוכיהם פשיטא דחייב להתחשב עם ההוצאות שלו, וכן יראה אם קבל אותו לשדכן דהו"ל כאילו מינה אותו, אמנם אם בא לפי תומו ממקום למקום ושם עסק בשדכנות, פשיטא שאין עליו תביעת הוצאות. עכ"ד. וכעין זה כתב בשו"ת הליכות אלידהו (הגר"א פיינשטיין, חו"מ סוף סי' כה).

62. מנחת פתים (חו"מ סי' רסד סוף ס"ז). וכתב שם, שאפילו כשהמנהג ליתן הוצאות, אם קצב לו סך רב אמרינן בזה שהדמים מודיעין.

63. משפט שלום (קונ' מ"ש סי' קפה אות יב) בשם כתבי דעת קדושים. אמנם בשו"ת חוות יאיר (סי' קנד ד"ה ואפשר) לכאורה סובר שמקבל רק דמי השכירות ולא דמי ההוצאות, וצ"ע.

64. אמנם בספר חוט שני (מזוזה, עמ' רצג אות יב) כתב: אך אם אין הוא שדכן, ובקשוהו לטפל בשידוך, צריכים לשלם לו דמי הוצאותיו, ואף אם השידוך לא יצא לפועל, כיון דאין דינו כשדכן אלא שעשה טובה לחבירו, וכיון שמחמת הטובה היו לו הוצאות, יש לשלם לו עבור הוצאותיו.
ובקונ' שושנת ישראל (נישאוין פ"ג סע' יח) כתב: אכן אם נזדמנה לו הוצאה בלתי רגילה ע"פ בקשת ההורים, אזי הוי כמוציא הוצאות על פיו וחייב לשלם, שעל זה אין אומדנא שעשה כן שלא ע"מ להשתלם.

65. המרדכי (ב"ק פ"י רמז קעג). ועיין מש"כ בזה בספר משפטי אביעזרי (חו"מ סי' קפה).

66. ע"פ שו"ת מהרי"ק (סוף כלל י סוד"ה ואמנם מה), הובא בדרכי משה (חו"מ סי' צג אות ד) וברמ"א (חו"מ סי' קפב ס"ג).

Accepting Shadchanus That Is Not Owed

There are many situations in which one is not required to pay *shadchanus*. If in these cases the families do give *shadchanus*, the *shadchan* may accept the money only if those giving the *shadchanus* are aware that they do not owe the money, and are clearly giving it as a gift. However, if the families giving the *shadchanus* believe they owe the money, the *shadchan* should not accept it, because doing so would be tantamount to theft. The *shadchan* should inform them that they do not owe him the money, and if they still give the money he may accept it.[67]

A *shadchan* must be very careful not to pressure the families to pay him more than he is entitled to. For example, the *shadchan* may not threaten the families that if they do not pay more *shadchanus*, they are sinning and this may cause the *shidduch* (or marriage) to fall apart, *chas v'shalom*. If the *shadchan* makes these threats and thereby convinces the families to pay more, he is — on some level — committing the sin of theft, even though the families gave him the money willingly.[68] In addition, the *shadchan* is also violating the Torah prohibitions of "*lo sachmod*" and "*lo sisaveh*."[69]

67. פתחי חושן (שכירות פ"ח הע' סה ד"ה ופשוט), ספר אז תשכיל (ח"ב סי' נ ענף ז).

68. ספר הליכות ישראל (הקדמה ד"ה וידוע), הגר"נ קרליץ (הובא בלקט שאלות המצויות, ח"ה עמ' לב). וז"ל ספר פלא יועץ (ערך אורחים ד"ה ומתנאי): כי ידוע שכל המקבל הנאה מחבירו שלא בלב שלם [של חבירו] אלא משום כסופא, יש בו סרך גזל, עכ"ל. ומקור הדברים בספר החסידים (דפוס בסיליאה אות שטז), וגם מדברי הרמב"ם (הל' תשובה פ"ד ה"ד) וספר ארחות צדיקים (שער כו ד"ה ומאותן). וראה כעין זה בערוך השלחן (חו"מ סי' רסד סוף סע' כא).

69. ע"פ שו"ע (חו"מ סי' שנט סע' י-יב).

Paying with Gifts

Halachah states that all hired workers must be paid with money. "Money" is defined as cash, or any other item that is used as money in that community, such as a check. An employer may not give items of value in place of money, even if their fair market value is equivalent to the money owed.[70] Therefore, a hired *shadchan* must also be paid only with money. One may not give the *shadchan* a gift in lieu of money, unless he willingly agrees to accept a gift or if it is understood that he would prefer a gift. Giving gifts for *shadchanus* is common in situations where the *shadchan* may feel uncomfortable receiving money, for example, if he is a very wealthy person, or if he is a close relative or friend of the family.

A non-hired worker may be given gifts instead of money.[71] However, as explained above, a non-hired *shadchan* usually attains the status of a hired *shadchan* at some point in the *shidduch* process. Therefore, he must also be paid with money.[72]

Someone who offered a *shadchan* a specific item for finding a *shidduch* for his child, should keep his word and pay the *shadchan* with the item offered, should the *shadchan* successfully finds his child a *shidduch*.[73] Some *poskim* rule that

70. שו"ע (חו"מ סי' שלו ס"ב) וש"ך (סק"ד).

71. ע"פ קצות החושן (סי' שצא ס"ק ב), ופתחי תשובה (חו"מ סי' שלו ס"ק א). כבר נתבאר לעיל, שבדרך כלל כל שדכן, אפילו אם התחיל מעצמו, דינו כפועל מאחר שהצדדים אמרו לו לעשות איזה פעולה. ומ"מ לכאורה יהיה מותר ליתן לו מתנה בשביל חלק ההתחלה [ועיין במילואים, עמ' 197].

72. לכל הפחות בשביל גמר השידוך.

73. ע"פ שו"ע (חו"מ סי' רד ס"ז) ורמ"א (שם סע' יא) שאפילו לא עשו שום קנין, מי שחוזר מדיברו נחשב למחוסר אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו.